

Midwintertelling van watervogels 2016: feestelijke editie met record aantal vogels

Grote Zilverreiger, een pas op de plaats in een onstuimige opmars? 27 januari 2013, Dorregeest NH. Foto: Hans Schekkerman

De feestelijke 50e editie van de midwintertelling van watervogels werd op 16 januari 2016 verricht. Zo'n 1600 vrijwilligers gingen in het hele land op pad om watervogels te tellen. De internationale midwintertelling wordt al sinds 1967 georganiseerd. Het doel is om gegevens over aantallen en verspreiding van overwinterende watervogels te verzamelen, zowel in Nederland als elders in Europa, Azië en Afrika.

Een halve eeuw midwintertellen!

Al in 1939 werden in Groot-Brittannië de eerste systematische watervogeltellingen gestart, met als doel de ontwikkeling van watervogelpopulaties te onderzoeken. In Nederland vonden in 1947 de eerste (proef) tellingen plaats. Er staat bij Sovon nog steeds een doos met 25 telformulieren uit dat jaar! In 1966 werd het werk dat in verschillende landen, waaronder Nederland, werd uitgevoerd beter op elkaar afgestemd door de oprichting van de *Duck Research Group*. Dit resulteerde in het weekend van 14 en 15 januari 1967 in de eerste gecoördineerde midwintertelling in verschillende Europese landen. De internationale midwintertelling was geboren!

In 1967 deden al 19 landen mee - waaronder (naast de al eerder genoemde landen) Noorwegen, Zweden, Estland, Oost- en West-Duitsland, Hongarije, Griekenland, Turkije en Tunesië - en werden ruim 3000 gebieden geteld. Dat aantal steeg tot rond de 5000 in de jaren zeventig en begin jaren

tachtig. Inmiddels is de telling uitgebreid naar andere *flyways* en continenten en wordt er in meer dan 100 landen in ruim 25.000 gebieden door zo'n 15.000 mensen jaarlijks geteld.

Overgang naar koudere periode

De winter van 2015/16 was volgens het KNMI de op één na zachtste sinds het begin van de metingen in 1706. Vooral december was extreem zacht, met een gemiddelde temperatuur (ruim twee graden hoger dan het oude record) die zelfs april niet zou misstaan. Ook het eerste deel van januari bleef het grotendeels zacht. Alleen het noorden kreeg al begin januari te maken met winters weer. Tijdens de telling lag daar een sneeuwdek. Zoals wel vaker viel de telling precies tijdens een overgang naar een kouder weertype. In het tweewekend was het (deels) onrustig weer. De zaterdag was onstuimig waarbij de tellers werden geteisterd door stevige wind en hagel- en (natte) sneeuwbuien. Zondag was een prachtige

dag met temperaturen die uiteindelijk net boven het vriespunt uitkwamen (in het westen iets hoger).

Stijgers, dalers en gelijkblijvers

De telling van 2016 leverde een totaal op van 5,67 miljoen watervogels, wat, weliswaar nipt, een nieuw record betekende (oude record 5,66 miljoen in 2012). Daarmee steken de 650.000 vogels van die eerste telling in 1967 misschien schril af, maar de prestatie toen was er niet minder om. Sinds 2011 lag het totaal aantal getelde watervogels niet meer onder de 5 miljoen. De recente zachte winters zullen hier ongetwijfeld aan hebben bijgedragen.

Van 57 soorten werden in januari 2016 meer dan 1000 exemplaren geteld. De top drie van meest getelde soorten (Kolgans (763.100), Smient (704.000) en Brandgans (649.000)) is al jaren onveranderd.

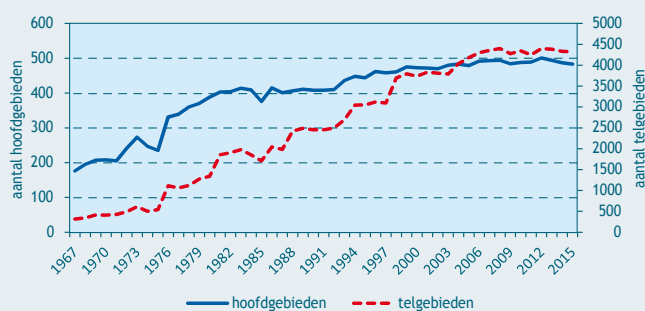
Bij 27 van de 57 soorten waren de getelde aantallen tenminste 10% groter dan het vijfjarig gemiddelde, bij 14 minstens 10% lager.

Uitbreiding telprogramma

Hoewel er bij ons dus al vóór 1967 werd geteld, was het aantal gebieden vrij klein. Niet zo vreemd, want ook het aantal deskundige vogelaars was nog laag. De eerste midwintertelling gaf een flinke impuls aan het telprogramma. De IJsselmeerkust was bijvoorbeeld verrassend goed gedekt, maar flinke delen van de Waddenzee werden toen nog niet geteld. Bovendien was de toenmalige telling alleen op eenden, ganzen en Meerkoeten gericht. Steltlopers en andere groepen werden niet systematisch meegenomen.

De telling van 1967 leverde in Nederland grofweg 650.000 vogels op (mogelijk met wat dubbele aantallen, de afbakening van gebieden was niet helemaal duidelijk). De Wilde Eend was met zo'n 200.000 exemplaren de talrijkste soort, gevolgd door Meerkoet (60.000) en Kolgans (55.000). Kuifeend, Brandgans en Smient waren ieder goed voor zo'n 40-50.000.

In figuur 1 zien we de ontwikkeling van het aantal getelde gebieden vanaf 1967 op basis van de huidige gebiedsindeling. Deze is hiërarchisch, met hoofdgebieden die weer opgedeeld zijn in deelgebieden en die zijn weer opgedeeld in telgebieden. Het aantal getelde hoofdgebieden is een goede indicatie

Figuur 1. Jaarlijks aantal getelde hoofd- (grotere eenheden; linker verticale as) en telgebieden (rechter verticale as) sinds 1967 bij de midwintertelling in Nederland.

voor de ontwikkeling van de landelijke teldekking. Het aantal telgebieden geeft een iets te positief beeld (want de opsplitsing vond deels recenter plaats) maar is wel indicatief voor wat er tegenwoordig wordt geteld.

Bij winnaars stond een soort die vorig jaar (en ook daarvoor) nog tot de grootste verliezers behoorde: Kleine Rietgans. In 2016 werden er 3900 geteld, veel meer dan de schamele 660 van het jaar daarvoor (+208% t.o.v. het vijfjarige gemiddelde) en ook verreweg het hoogste aantal sinds 2011. In het eerste decennium van deze eeuw lagen de aantallen overigens ver boven het getelde aantal van 2016, wat aangeeft dat de soort in ons land flink is achteruit gegaan (door een verschuiving van overwinteringsgebied). Blijkbaar werden veel vogels door sneeuw en koude in Denemarken naar Nederland gedreven.

De hoogste stijger, de Kemphaan (+253%), liep vorig jaar nog een top drie notering mis omdat het aantal de 1000 net niet haalde. Dit jaar was er bijna een verdubbeling van de aantallen (1700) en net als vorig jaar verbleven de meeste vogels (>1000 nu) in Polder Arnhem. Verder werden flinke groepen Kemphanen gezien op Walcheren (370), Schouwen-Duiveland (100) en op Texel (85). De Watersnip (nummer twee op de ranglijst van stijgers, +227%) liet met 2300 exemplaren het hoogste aantal ooit noteren bij een midwintertelling. Dat zou te maken kunnen hebben met de droge terreinomstandigheden, waardoor deze normaliter nogal verborgen levende soort zichtbaarder wordt bij uitdrogende plassen. Net niet in de top drie staat de Drieteenmeeuw (+150%), maar de aantallen waren wel bovengemiddeld hoog met 2600 ex., vrijwel allemaal in de Voordelta.

De grootste verliezer was de Topper (-63%), waarvan de aantallen tot de laagste sinds 1990 behoren. Deze eend leek net weer in een stijgende lijn te zitten, na relatief lage aantallen rond de eeuwwisseling. Ook de Eider (nummer drie, -43%) liet het laagste aantal sinds 1990 optekenen. Het gros werd met de vliegtuigtelling in de westelijke Waddenzee vastgesteld. De Grote Zaagbek, al jarenlang sterk afnemend, was ook dit jaar weer een van de grootste ver-

liezers (-54%). De noodzaak om ieder jaar naar Nederland te vliegen wordt steeds kleiner nu baaien in de Oostzee vaker ijsvrij blijven.

Zwanen en ganzen

Het aantal Kleine Zwanen lag met 5500 vogels iets lager dan vorig jaar en het vijfjarig gemiddelde. De Knobbelzwaan is al jaren stabiel. Na twee goede jaren was het aantal Toendrarietganzen weer op gemiddeld niveau. De aantallen van Grauwe Gans, Kolgans en Brandgans lagen dicht bij het vijfjarige gemiddelde (maar in alle gevallen heel veel hoger dan in 1967!). Van de eerste twee ligt het midwinteraantal al sinds 2006 op min of meer hetzelfde niveau, terwijl ook de groei bij de Brandgans inmiddels gestagneerd is. De verspreiding van de ganzen was dit jaar wel iets anders dan gebruikelijk. Door de sneeuwval in het noordoosten waren veel velden daar leeg en bleken (gezenderde) vogels zich iets zuidwestelijker te hebben verplaatst. De Kleine Canadese Gans is in een vrije val beland. Na een aanvankelijke en geleidelijke stijging werd in 2014 een maximum van 3800 vogels bereikt. Inmiddels komt het totaal nog maar uit op 640. Van de Dwerggans werd geen enkele vogel geteld. In 2012 werd nog het maximum van bijna 100 vogels bereikt. Sindsdien wordt de soort geplaagd door problemen in de broedgebieden. Na een uitschieter naar boven in 2015 lag het aantal Roodhalsganzen weer keurig op het vijfjarig gemiddelde.

Eenden en rallen

Het aantal Tafeleenden lag na enkele jaren met min of meer gelijke aantallen plots een kwart lager. De grootste concentraties verbleven in het IJmeer en de Randmeren. Het aantal Kuifeenden kwam vrijwel overeen

met het vijfjarig gemiddelde. Het voorkomen van Zwarte Zee-eenden is afhankelijk van de aanwezigheid van voedsel voor de kust en fluctueert jaarlijks. Dit jaar bereikte het aantal de hoogste waarde sinds 2004.

Gezien de zachte winter was het redelijke aantal Nonnetjes verrassend, maar nog niet een derde van wat in de vorige eeuw in koude winters werd geteld. De Grote Zaagbek bereikte met 3300 ex. de laagste waarde sinds 1980 en was amper talrijker dan het normaliter veel schaarsere Nonnetje. Ook de Brilduiker bereikte het laagste punt sinds de jaren tachtig. De meeste zaten op het IJsselmeer en de Randmeren, gevolgd door het Haringvliet, Hollands Diep en Krammer-Volkerak. Het aantal Krakeenden bereikte opnieuw een recordwaarde. Er werden er maar liefst 10.000 meer geteld dan vorig jaar, dat eveneens een record vormde. Wanneer bereikt deze soort haar plafond?

Ook enkele zwemeenden deden het goed. De Slobeend noteerde de hoogste waarde van de midwintertelling tot nu toe. Deze grondelaar heeft zijn zwaartepunt in Laag-Nederland en het Waddengebied. Dat laatste gebied vormt voor de Pijlstaart het zwaartepunt van de verspreiding. Sinds 2013 liggen de aantallen op een fors hoger niveau dan de vijf jaar ervoor, die echter wat koudere winters kenden. Zachte winters zijn zeker ook in het voordeel van Wintertalingen, waarvan het aantal in 2016 flink hoger was (+57%) dan het vijfjarig gemiddelde. Het hoge aantal werd mede veroorzaakt door een enorme concentratie van ruim 11.000 vogels in de Oostvaardersplassen.

Het Waterhoen wist het relatief hoge aantal van vorig jaar bijna vast te houden. Ook deze vorstgevoelige soort lijkt te profiteren van de recente zachte winters.

Duikers, futen, aalscholvers en reigers

Er werden bijna 500 Roodkeelduikers geteld, wat relatief veel is. De 13 IJsduikers betekenden een nieuw midwinterrecord. De Kleine zilverreiger vervolgde haar weg terug omhoog, op weg naar aantallen van vóór de koudere winters van 2008-11. De 220 vogels (+40%) betekenen het hoogste aantal sinds 2008. De Geoorde Fuut, daarentegen, liet het laagste aantal in tien jaar optekenen (-44%). Het gaat al een paar jaar niet goed met dit fuutje,

Topper vrouw, 22 oktober 2016, Vlieland.
Foto: Jaap Denee

Steenloper in winterkleed,
15 oktober 2015, Noordpier IJmuiden NH.
Foto: Hans Schekkerman

dat zijn Nederlandse zwaartepunt heeft in de Grevelingen en in mindere mate in het Krammer-Volkerak. Als karakteristieke soort van visrijk water met voldoende doorzicht bezet hij in het Grevelingenmeer bij voorkeur rustige gebieden buiten de vaargeul (minder watervertroebeling door opwelling) met overgangszones van ondiep naar diep water. Mogelijk spelen toenemende zuurstofloosheid van het water en explosieve groei van blauwalgen een rol bij de afname van Geoorde Futen hier.

Het aantal Grote Zilverreigers bleef met 4800 vogels steken op hetzelfde aantal als vorig jaar. Een (tijdelijke) pas op de plaats? Hoewel er iets minder Blauwe Reigers werden geteld dan vorig jaar, lag het aantal wel 30% hoger dan het vijfjarig gemiddelde.

Steltlopers

Het aantal Scholeksters neemt al vanaf de jaren negentig gestaag af en ook het aantal van 2016 gaf weinig reden tot hoop: 141.000 ex. ofwel 14% minder dan het vijfjarig gemiddelde. In tegenstelling tot vorig jaar toen er een onverwacht laag aantal werd geteld, paste het vastgestelde aantal van 3500 Kluten in 2016 veel beter bij de omstandigheden van een zeer zachte winter. De Bontbekplevier was met 520 vogels weer helemaal terug op het niveau van vóór 2009. In de jaren ertussen zakte het aantal tot onder de 200. Het zachte winterweer was gunstig voor Kieviten, waarvan er bijna 300.000 geteld werden. Alleen in 2007 waren het er meer.

Kanoeten kenden een zeer goed jaar (+52%) met net geen 100.000 vogels, waarvan ruim 47.000 op de Richel, en fraaie aantallen op Terschelling (6300) en Griend (5900). Het aantal van 74.000 Rosse Grutto's, waarvan 30.000 op Vlieland, vormde het op één na hoogste ooit bij de Midwintertelling. De andere steltlopers kenden relatief weinig veranderingen. Zilverplevier, Drieteenstrandloper en Bonte Strandloper kwamen uit op ruim 10% boven het vijfjarig gemiddelde, Steenloper en Wulp ongeveer 10% daaronder.

Iedereen bedankt

Alle tellers die in januari 2016 actief waren, worden heel hartelijk bedankt. Veel dank gaat ook uit naar de instituten en terreinbeheerders, die gegevens van vaak grote en belangrijke gebieden beschikbaar stelden. Hopelijk wil iedereen ook in 2017 weer tellen.

Bent ú door dit verhaal ook enthousiast geworden? Nieuwe tellers verwelkomen we heel graag! De midwintertelling is de meest eenvoudige watervogeltelling. Deze vindt maar één keer per jaar plaats en men hoeft er helemaal niet ver voor op pad te gaan (maar het mag natuurlijk wel), want stads/dorpsvijvers en -wateren zijn juist interessant! Mensen die mee willen doen, kunnen gemakkelijk kijken welke gebieden vacant zijn en deze meteen claimen. Kijk op sovon.nl/vacant en kies voor Watervogeltellingen/Midwintertelling. Natuurlijk kunt u zich ook opgeven bij een van de regiocoördinatoren of de landelijk coördinator.

Met Avimap voor Android wordt het tellen van watervogels nog gemakkelijker: in het veld kunt u uw telgegevens direct op uw smartphone of tablet invoeren en bij thuiskomst met één klik naar ons toe sturen.

● Menno Hornman & Erik van Winden

Tabel 1. Getelde aantallen watervogels in januari 2016 (voorlopige cijfers) in vergelijking met het gemiddelde van de voorgaande vijf midwintertellingen (afgerond). Met groen is aangegeven indien het aantal >10% hoger is dan het vijfjarige gemiddelde, in grijs wanneer er geen of amper verandering is en in rood indien het aantal >10% lager is dan het gemiddelde. Weergegeven zijn de soorten met meer dan 1000 ex. in januari 2016.

Soort	2016	gem 11-15
Knobbelzwaan	28.500	26.200
Kleine Zwaan	5.500	6.400
Wilde Zwaan	3.000	2.900
Toendrarietgans	166.700	190.100
Kleine Rietgans	3.900	1.300
Grauwe Gans	357.500	376.100
Soepgans	7.800	9.400
Kolgans	763.100	785.200
Grote Canadese Gans	26.900	25.000
Brandgans	648.900	626.800
Rotgans	66.900	50.900
Nijlgans	21.000	19.200
Bergeend	60.700	60.400
Tafeleend	19.100	25.400
Kuifeend	136.600	137.100
Topper	32.400	88.600
Eider	55.600	96.900
Zwarte Zee-eend	59.600	36.500
Nonnetje	2.900	2.900
Brilduiker	7.100	10.100
Grote Zaagbek	3.300	7.000
Middelste Zaagbek	5.000	8.100
Krakeend	53.400	37.600
Smient	703.800	604.000
Slobeend	14.000	8.200
Wilde Eend	324.200	334.600
Soepeend	10.400	12.000
Pijlstaart	26.600	25.500
Wintertaling	80.700	51.300
Aalscholver	21.800	27.200
Grote Zilverreiger	4.800	3.000
Blauwe Reiger	8.200	6.300
Dodaars	3.700	3.300
Fuut	14.800	13.300
Buizerd	3.700	3.200
Waterhoen	14.000	10.900
Meerkoet	248.800	215.800
Scholekster	141.200	164.300
Kluut	3.500	1.900
Goudplevier	84.900	64.200
Zilverplevier	25.200	21.800
Kievit	299.600	175.900
Kanoet	99.500	65.200
Drieteenstrandloper	12.800	11.300
Bonte Strandloper	243.300	210.000
Kemphaan	1.700	500
Watersnip	2.300	700
Rosse Grutto	74.100	62.200
Wulp	140.000	154.700
Tureluur	9.200	10.100
Steenloper	4.100	4.600
Drieteenmeeuw	2.600	1.100
Kokmeeuw	206.100	217.100
Stormmeeuw	202.100	222.300
Zilvermeeuw	79.500	94.400
Grote Mantelmeeuw	7.100	5.800